

Helmonds

Kwartaalblad
Heemkundekring
Helmont

lente 2012 € 2,95

HEEM

16

*Het doek is gevallen,
't Speelhuis 1977-2011*
*Historische keldergewelven
onder winkelpand Markt*
*Een kousenfabrikant in Helmont
met een "bizar humeur"*

Colofon

Dit is een uitgave van Heemkundekring Helmont.
Gesticht op 24 mei 1948.

BESTUUR

voorzitter

C. Verhofstadt, Sperwerstraat 6, 5702 PJ Helmond
tel. 0492 - 537094, e-mail: cverhofstadt@hotmail.com

secretaris

W. van Lieshout, Stationsplein 39, 5701 PE Helmond
tel. 0492 - 534857, e-mail: w.vanlieshout@hotmail.com

penningmeester

F. 't Sas, Beethovenlaan 49, 5707 PS Helmond
tel. 0492 - 520945, e-mail: frans.tsas@planet.com

bestuurslid

J. Schiffers, Gabriëlstraat 8, 5708 KA Helmond
tel. 0492 - 529833, e-mail: j.schiffers@upcmail.nl

bestuurslid

Vacature

LIDMAATSCHAP

Kringlidmaatschap incl. abonnement € 25,-
Rekening ING nr. 2641099 t.n.v.
penningmeester Heemkundekring

INLICHTINGEN

heemkundekringhelmond-peelland@hotmail.com
heembaken@gmail.com (e-mail adres van Het Baken)

PUBLIC RELATIONS

A. Aben, tel.0492 - 525567, e-mail: aben0170@planet.nl

WEBSITE

www.heemkundekringhelmond-peelland.nl

REDACTIE

Hans Vogels
tel. 0492 - 523864, e-mail: j.vogels29@chello.nl

Martin Geerts
tel. 0492 - 536043, e-mail: geerts2@chello.nl

Berry Wijnen
tel. 0492 - 539072, e-mail: berry.wijnen@hetnet.nl

Kelly Geerts
tel. 0492 - 536043, e-mail: geerts2@chello.nl

Marinus van den Elsen
tel. 06 - 40763697, e-mail: m.vandenelsen@weijmans.com

Vormgeving/lay-out: Marinus van den Elsen

Druk: Drukkerij Van Stiphout

Foto's gemaakt door/met dank aan:

Pierre van de Meulenhof, Ton van de Meulenhof,
Herman Waijers, Jan Suijkerbuijk, RHCe, Lia van Zalinge-
Spooren, J. van Griensven, F. Haas, Hans Vogels.

Omslag voorzijde: Interieur van de grote theaterzaal
van 't Speelhuis in de oude situatie. (foto Ton van de
Meulenhof)

Omslag achterzijde: Het huisje van Opa van Schijndel,
de vader van Frans van Schijndel. Het huisje stond
eertijds aan de Prins Karelstraat 5, naast het toenmalige
O.E.C. korfbalveldje ter hoogte van de Gladiolenstraat.
Later is zoon Cornelis van Schijndel (de kolenboer) hier
komen wonen. (Collectie Heemkamer Helmont)

Inhoud

3 *Van de redactie*

4 *Van het bestuur*

5 *Agenda*

6 *Jaarvergadering*

8 *Korte berichten*

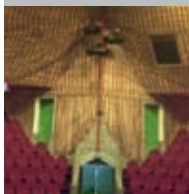
10 *Boekbespreking*

11 *Het doek is
gevallen,
't Speelhuis
1977-2011*

18 *Historische
keldergewelven
onder winkelpand
Markt*

26 *Een kousen-
fabrikant in
Helmond met een
"bizar humeur"*

35 *Begunstigers*

Van de redactie

Uw lijfblad Helmonds Heem is een kwartaalblad, bij gevolg kunnen wij niet altijd actueel zijn. Daarom komt Marinus van den Elsen in deze editie nog terug op de grote brand, die op 29 december theater 't Speelhuis geheel verwoestte. Verder een verslag van de jaarvergadering die in februari werd gehouden.

Bepaald wel actueel is het dreigende verlies van een significant bouwwerk in het centrum van de stad. Op de markante plek van het voormalige winkelpand Coenen Tafelcultuur aan de Markt, voorheen bekend als Van Hoof Mommers en eerder als De Korenbeurs, wordt een nieuw woon- winkelcomplex gerealiseerd. De afbraak van het oude pand betekent een verarming van het historische hart van Helmond. De onderliggende kelders dateren namelijk uit de vijftiende of zestiende eeuw. De gewelven behoorden oorspronkelijk tot twee huizen die na de stadsbrand van 1587 werden samengevoegd. Ze zijn wellicht al vóór die brand gebouwd en overleefden diverse verbouwingen en restauraties. Hans Vogels bezocht het oude pand en geeft een beeld van de bedreigde catacomben.

In deze uitgave ook een boeiend verhaal van Sjaak de Waal over de voormalige Helmondse kousenfabrieken van Gerhard Heuser en Joachim de Vocht. Waar die bedrijfsgebouwen zich bevonden, is onzeker. Het artikel handelt enerzijds over de twee fabrikanten, maar in het bijzonder over de rol die de familie De Vocht in de Helmondse gemeenteraad speelde. Jan de Vocht, de vader Joachim,

was behalve gemeenteraadslid uitbater van herberg De Zwaan in het Meistraatje. Ten stelligste tegen zijn zin, werd ook Joachim tot raadslid benoemd. Hierover ontstond een geschil dat leidde tot aantijgingen en ruzies, waar ook Wesselman zich mee bemoeide.

Ons volgend kwartaalblad verschijnt 1 juli 2012. Kopij kunt u tot 1 mei inzenden aan de redactie per e-mail adres j.vogels29@chello.nl. De redactie is niet aansprakelijk voor de inhoud van geplaatste artikelen en behoudt zich het recht voor stukken in te korten of aan te passen.

Van het bestuur

De verhuizing van het Jan Visser-museum naar het Con Brio-gebouw is afgerond. Met behulp van senioren verhuishulp 'De Zorgvloot' zijn we op 30 december geruisloos overgegaan. Ook de materialen die bij derden lagen opgeslagen zijn naar de nieuwe locatie overgebracht. Er is nog enige tijd gewerkt aan het inruimen en aan een efficiënte indeling. Dank zij de inzet van behulpzame leden is nu alles op orde. Hartelijk dank aan allen die hun medewerking verleenden. Nu de verhuizing gerealiseerd is kan een begin gemaakt worden met de registratie en documentatie van ons archief. Dit is een omvangrijke opgave en zal veel tijd in beslag gaan nemen.

Graag willen wij de gemeente Helmond bedanken voor het mogelijk maken van deze verhuizing. Zonder steun van de ambtenaren van cultuur en vastgoed was dit niet mogelijk geweest.

Onze Heemkamer

Onze Heemkamer bevindt zich in het Con Brio-gebouw, Braakse Bosdijk 4, 5703 HZ Helmond. De kamer is iedere donderdagmiddag geopend van 14.00 tot 16.00 uur en is vrij toegankelijk. U kunt desgewenst onze collecties en boekenbestand kosteloos raadplegen. De dependance in het stadshobbycentrum 'Het Baken', Pastoor van Leeuwenstraat 23, is iedere derde donderdag van de maand geopend van 10:00 tot 12:00 uur.

Wij nodigen hen, en tevens alle leden en belangstellenden, van harte uit om onze nieuwe accommodatie te komen bezichtigen.

Dankzij de bovenmatige inzet van Theo van Beeck bereikten we een belangrijke mijlpaal. Kortelings werd door hem het veertigduizendste bidprentje in het Nederlands Bidprentjes Archief (NBA) geregistreerd. Hiermee is het arsenaal nog lang niet uitgeput. De komende tijd zullen nog vele duizenden prentjes aan de database worden toegevoegd. Het archief kunt u raadplegen op het adres: www.bidprentjesarchief.nl

Dank voor uw giften of donaties

Ter uitbreiding van ons heemkundig materiaal ontvangen wij regelmatig giften en donaties. Al deze schenkingen, groot of klein, worden door ons bijzonder gewaardeerd. Door de veelheid is het vaak niet mogelijk iedereen persoonlijk te bedanken. Daarom zeggen wij langs deze weg dank aan allen die Heemkondekring Helmond een warm hart toedragen.

AGENDA

U ontvangt voor de lezingen en excursies géén afzonderlijke uitnodigingen. Noteer daarom onderstaande data in uw agenda of op uw kalender. Suggesties voor lezingen en excursies zijn van harte welkom.

Dinsdag 3 april

Lezing door de heer **R. Kerstens** met als titel "**Verhalen uit de natuur**".

De spreker van deze avond is bioloog. Hij vertelt verhalen uit de natuur, over de natuur, naar aanleiding van de natuur, geïnspireerd door de natuur en over mensen. Hij beschrijft planten en dieren, paddenstoelen en natuurverschijnselen en geeft (vermeende) verklaringen die daarmee samenhangen. De seizoenen, eik, doolhofzwam, spin, maretak, winterkoning en de pauze zijn zomaar grepen uit de thema's die passeren. De uiteenzetting wordt gestaafd met afbeeldingen die voor het merendeel zijn gemaakt in de directe omgeving van Erp.

Aanvang 20:00 uur, Con Brio-gebouw, Braakse Bosdijk 4, 5703 HZ Helmond.

Donderdag 10 mei

Excursie naar **Heemkondekring Bladel**.

Het programma bestaat uit een wandeling over de Markt en een bezichtiging van de Sint-Petrus Bandenkerk. Op de Markt staat de neoclassicistische Protestantse kerk en in de directe omgeving treft men het huis van kunstschilder Joseph Gindra en het uit 1849 stammend huis Sonnevancq aan. Het Bladelse centrum kent ook een aantal beelden zoals het gedenkteken van letterkundige August Snieders, een bronzen beeld van Mie Moors en een beeldengroep met betrekking tot Dirk I. De Sint-Petrus Bandenkerk is gebouwd in 1925, maar de toren met drie

geledingen, stamt uit de vijftiende eeuw. Naast de kerk staat een monumentale pastorie. Op korte afstand bevindt zich het voormalige klooster van de Zusters Franciscanessen en een fraaie kapel.

Het maximum aantal deelnemers is 40 personen, inschrijving vóór 1 mei, telefonisch: (0492) 554233 of via e-mail: heemkondekringhelmond-peelland@hotmail.com. Vertrek 13:00 uur vanaf Con Brio, verwacht einde ± 16:30 uur.

Donderdag 14 juni

Excursie naar **Toon Kortooms Park** in Griendtsveen.

Het Toon Kortooms Park bevat onder meer een verzameling manuscripten en persoonlijke bezittingen van de schrijver, die zelf een groot verzamelaar was. Gerard Willems, die samen met zijn vrouw het park heeft opgericht, vertelt anekdotische verhalen over de auteur. Hij zal die vertelling aanvullen met wetenswaardigheden over de ontwikkeling van het dorp. Voor de liefhebbers is er ook een echte theetuin. *Inschrijving vóór 1 juni, telefonisch: (0492) 554233 of via e-mail: heemkondekringhelmond-peelland@hotmail.com. Vertrek 13:00 uur vanaf Con Brio.*

Donderdag 13 september

Excursie naar **de Sint Petruskerk, het Boterkerkje en de Raadskelder van het oude Raadhuis** in Oirschot.

Nadere informatie volgt.

Verslag van de jaarvergadering

in Con Brio-gebouw

Aanwezig waren 44 leden, afwezig met kennisgeving de dames De Leeuw-Kleijngeld, Van de Looverbosch en Verhoeven, de heer en mevrouw Schriks en de heer Schiffers.

Mededelingen

Met een minuut stilte werden de in het voorbije jaar overleden heemcollega's Ben Sans, Paul Jacobs, Cor Kuijpers en Toon Claasen herdacht. Het absolute hoogtepunt van het jaar was de ingebruikname van de nieuwe heemkamer. De besprekingen startten op 29 september en werden met succes besloten op 30 november. Bij de verhuizing zijn veel leden actief geweest. Een speciaal woord van dank gaat uit naar André van Meel, Harrie Scheepers en Piet Boogaarts.

De nieuwe verenigingsnaam met logo, naar een idee van Paul Jacobs en ontwerper Marinus van den Elsen, wordt door de vergadering unaniem goedgekeurd. De Heemkundekring is gesticht in 1939 en na een onderbreking herstart in 1948. De keuze van het jaartal wordt daarom in stemming gebracht. De nieuwe naam wordt: '**Heemkundekring Helmont**', gesticht in 1948.

Financieel jaarverslag

De financiën zijn op 19 januari door de kascommissie, bestaande uit Frans 't Sas en Henk van Dijk, gecontroleerd en in orde bevonden. Bij acclamatie wordt aan het bestuur decharge verleend. De commissie is aftredend. Als nieuwe leden worden Cis Smulders en Martin Geerts

Dinsdag 7 februari door Wim van Lieshout

gekozen. De penningmeester geeft inzage in de financiën, baten en lasten over het boekingsjaar 2011 en de begroting voor 2012. Door de vergadering wordt opgemerkt dat bij alle overzichten, ter vergelijking, de cijfers van voorgaande jaren vermeld dienen te worden.

Subsidieaanvragen kunnen beter worden behandeld door personen die ingangen en connecties hebben bij beoogde subsidieverstrekters. Voorgesteld wordt om de prijs van losse nummers van Helmonds Heem te verhogen naar € 2,95. Verder moet worden nagegaan of en hoe vrijwilligers verzekerd zijn.

Verslag lezingen, excursies en presentaties

De werkgroep bestuur en lezingen zoekt contact met gegadigden die zelf een lezing willen verzorgen, of suggesties hebben voor nieuwe voordrachten.

De groep zou ook graag enige nieuwe medewerkers begroeten. Bezien wordt of ook 's middags lezingen verzorgd kunnen worden. Voorgesteld wordt om bij excursies te carpoolen. Men zou gezamenlijk kunnen vertrekken vanaf Con Brio, na een onderlinge prijsafsprake. Gerrie van Liempt geeft een overzicht van de lezingen en excursies in het afgelopen jaar:

- 18 januari

Lezing 'What's in a name' door R. Zuketto.

- 20 januari

Lezing 'Binderen een andere kijk' door P. van de Meulenhof.

- 15 februari

Jaarvergadering met huldiging van vier jubilarissen.

- 15 maart

Lezing 'Wonen wij alleen in het heelal van Ptolemeus' door F. Swinkels.

- 19 april

Excursie naar de luchtmachtbasis De Peel.

- 12 mei

Excursie naar het champignonmuseum De Locht.

- 16 juni

Excursie naar het Van Gogh museum Vincentre.

- 22 september

Excursie naar het Oude Kerkhof en Kapel 't Zand.

- 18 oktober

Lezing 'Bedevaartsoorden in binnen- en buitenland' door H. van der Linden.

- 15 november

Lezing 'Genealogie van vóór 1500 deel 1' door H. Vogels.

- 20 december

Lezing 'Genealogie van voor 1500 deel 2' door H. Vogels.

Samenstelling en inhoud werkgroepen

De werkgroep archeologie heeft dringend versterking nodig, kandidaten kunnen zich melden bij het bestuur. De webmaster gaat de werkgroepen, hun samenstelling en werkzaamheden op de website plaatsen. Dubbele exemplaren van geschonken boeken zullen op de website te koop worden aangeboden. De volgende werkgroepen zijn actief:

- Bidprentjes:

Theo van Beeck, Piet Boogaarts en Harrie Scheepers.

- Gevelstenen:

Henk van Dijk en Martin Wijnhof.

- **Archeologie:** Marinus v.d. Elsen.

- Genealogie:

Piet Boogaarts, Harrie Scheepers, Ton Aben en Jan Vogels.

- Religie en school:

Tini Söhngen.

- Lezingen en excursies:

Joep Schiffers, Frans 't Sas, Gerrie van Liempt en Leontine Houpperichs.

- Helmond binnen de Wallen:

Wim Boelhouwers e.a.

- Project Jet en Jan:

Piet Boogaarts, Toon de Groof, Tini Söhngen en Martin Wijnhof.

- Media/pers:

Henk van Dijk, Henk Wasser en Ton Aben.

- Webmaster:

Frans Jacobs.

- Kleine monumenten:

Martin Wijnhof.

- Open monumentendag:

Carel Verhofstadt.

- Begunstigers:

Annie van Rooy en bestuur.

- Administratieve coördinatie:

Leontine Houpperichs.

- Redactie:

Marinus v.d. Elsen, Martin Geerts, Kelly Geerts, Hans Vogels en Berrie Wijnen.

- Beheer Heemkamer:

Martin Wijnhof.

- Bibliotheek:

Piet Boogaarts en Martin Wijnhof.

- Foto's en films:

André van Meel en Henk Wasser.

- Welkomstmarkt:

Andre van Meel en Martin Wijnhof.

- Distributie Helmonds Heem:

Wim van Lieshout, Henk Wasser, Carel Verhofstadt, Piet Boogaarts, André van Meel, Gerrie van Liempt, Jan Mulder, Cis Smulders, Toon de Groof/Piet Hein van Mierlo en Frans Smulders.

Bestuursmutatie

Volgens rooster van aftreden is penningmeester en bestuurslid Henk Wasser, aftredend en niet herkiesbaar. De voorzitter biedt hem als dank voor zijn inzet een kleine attentie aan. Frans 't Sas en Hans Vogels hebben zich gekandideerd voor een bestuursfunctie. Hans Vogels heeft zich om persoonlijke redenen teruggetrokken. Frans 't Sas wordt door de vergadering tot nieuwe penningmeester benoemd. Er bestaat dus nog steeds een vacature, het bestuur tracht deze in te vullen.

Rondvraag

Henk van Dijk stelt voor om voor de vaste medewerkers een ster van de vrijwilligerscentrale aan te vragen. Er wordt geïnformeerd naar de regeling Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI). Gerrie van Liempt stelt voor om het 65-jarig bestaan te vieren.

Het na de fusie ontvangen geld van Beistervelds Broek, zou een bijzondere bestemming moeten krijgen. Al deze punten hebben aandacht van het bestuur.

Na de pauze

Na de pauze wordt een film over de geschiedenis van de turfstekers in de Peel vertoond. Men is aangenaam verrast over het oude filmmateriaal, daarom zullen in de toekomst vaker documentaire (streek) films vertoond gaan worden.

... KORTE BERICHTEN ... KORTE

Genealogie een mooie hobby

Op 20 december verzamelden zich zo'n dertig belangstellenden in sociëteit Het Hool, voor de tweede genealogische lezing van Hans Vogels. Stamboomonderzoek was een favoriete hobby van de overleden heemcollega Paul Jacobs. Omdat de voordracht oorspronkelijk door hem gegeven zou worden, startte het exposé met een korte nagedachtenis. Genealogie is een discipline gericht op voorouderlijk onderzoek cq de afstamming van een familie. Gezien de

De voettocht van dominee Hanewinckel door de Meierij

Op 10 januari werd, voorafgaand aan de geplande lezing, formeel afscheid genomen van Sociëteit Beursplein, waar 15 jaar lang de lezingen van Helmond-Peelland werden gehouden. Voortaan vinden alle voordrachten plaats op de nieuwe locatie in het Con Brio-gebouw.

Veel interesse was er voor de uiteenzetting van Frank Meijneke, die een beeld schetste over het leven van Stephanus Hanewinckel (1766-1856). Deze predikant is altijd verbonden geweest met de anoniem uitgegeven boeken over de Meierij van 's-Hertogenbosch. De publicaties hebben veel stof doen opwaaien, vanwege de vaak felle uithalen naar de Rooms-Katholieke Kerk. Hanewinckel

BERICHTEN ... KORTE BERICHTEN ... KORTE BERICHTEN ... KORTE

groeijende populariteit is het beoefenen een aanstekelijke bezigheid. Er zijn verschillende vormen van onderzoek. Men kan zich beperken tot een stamreeks waarbij men één bepaalde lijn volgt, of kiezen voor een stamboom waarbij een getekende presentatie van familiegegevens wordt gemaakt. Een andere optie is het maken van een parenteel, een opstelling van een stamouderpaar, of enkel een stamvader of stammoeder, met kinderen en verdere nakomelingen. De genealogie kent ook een kwartierstaat, een ordening met alle voorouders in zowel de mannelijke als de vrouwelijke lijn.

studeerde theologie in Groningen, werd aangesteld als predikant in Bakel en later in de Hervormde gemeente van Aarle, Beek en Lieshout. Vervolgens was hij predikant in het Noord-Hollandse Oost-Graaftdijk. In 1802 werd hij zielenherder in Vierlingsbeek, van waaruit hij vertrok naar Friesland om ook daar in dat ambt te werken. In 1818 werd hij in Ravenstein bevestigd, waar hij tot zijn dood verbleef.

Rond 1800 schreef Hanewinckel zijn werk: "Reize door de Majorij van 's-Hertogenbosch in den jaare 1798". Hoewel deze reisverhalen fascinerende tijdsbeelden opleverden, liet hij zich vaak laatdunkend uit over de lokale bevolking, vooral over de katholieken. De Roomse godsdienst bestempelde hij als *bejammerenswaardig* en de preken van de priesters als *allerrampzaligst*. Sindsdien staat hij bekend als de papenvreter. Meijneke trachtte dat beeld enigszins te nuanceren. Met voorbeelden toonde hij aan dat Hane-

Vogels gaf aan hoe men de familie-informatie kan verzamelen en hoe deze middels een geneagram of computerprogramma gevisualiseerd kan worden. Dat is een veelomvattende materie. Naast de basisgegevens uit de directe familie, zijn het stads- regionaal- provinciaal en rijksarchief de instanties waar de meeste informatie te vergaren is, maar er zijn veel andere bronnen. De stof blijkt zo omvattend, dat hier en daar een zucht van onmacht te horen was. Gelukkig hebben wij onze eigen actieve werkgroep genealogie, waar iedereen voor hulp terecht kan. Doen! De groep zal het zeker waarderen.

winckel toch een aimabele en soms humoristische man moet zijn geweest. Hij was weliswaar een brompot en een tegenstander van het katholicisme, maar vooral een scherp observator.

Noteer het alvast in uw agenda:

Zondag 13 mei Torendag

Op deze dag staan de unieke kerklocaties in onze regio in de 'spotlights'. Ook bij de oude toren in Stiphout vinden in het kader van de 'Torendag' diverse activiteiten plaats. Andere dorpen die deelnemen zijn Mierlo, Nuenen, Nederwetten, Gerwen, Lieshout, Beek, Aarle en Rixtel. Er is onder andere ook een fietsroute uitgestippeld. Meer informatie volgt nog via de regionale media.

Boekbespreking

John van den Oetelaar

Requiem voor een Helmonds theater - 't Speelhuis 1977-2011

Theater 't Speelhuis is niet meer. Op 29 december rinkelden alle alarmbellen nadat een grote brand in de theaterzaal was ontstaan. Spoedig bleek het gebouw reddeloos verloren. Helmond verloor hiermee een icoon dat vanwege haar architectuur enorm werd gekeesterd, maar vanwege de onpraktische vorm ook vaak werd beschimpt. De stad betreurt het verlies van het monumentale pand, het unieke ontwerp van architect Piet Blom en de kunstzinnige wandschildering van Har Sanders.

Als herinnering aan het merkwaardige theater is een geïllustreerd boekje verschenen. Het is een soort *in memoriam* van een bijzonder gebouw. In het boekje wordt ingegaan op de realisatie, het gebruik en de uiteindelijke teloorgang. Het is enerzijds een weergave van het ontstaan en de geschiedenis van 't Speelhuis. Anderzijds is het een verslag van het aangrijpende incident op 29 december 2011.

Het boekje is te koop bij de boekhandels De Ganzenveer en de Roij en Boschman.

Prijs € 9,95

Jos Arts

Vlisco

De kundig bedrukte stoffen waarin je Afrikaanse vrouwen gekleed ziet, komen uit Helmond. Ze worden sinds 1846 gemaakt door Vlisco en worden ook

wel Dutch Wax genoemd. De basis van dat succes ligt voor een belangrijk deel in het feit dat Vlisco een halffabricaat ontwikkelde. De stoffen worden weliswaar in Helmond ontworpen en geproduceerd, maar de dessins krijgen pas in Afrika hun werkelijke betekenis. Sinds enkele jaren probeert Vlisco in te spelen op een nieuwe generatie Afrikaanse vrouwen, die modern en werelds in het leven staan, maar toch bij bepaalde gelegenheden hun Afrikaanse identiteit willen tonen.

In het boek *Vlisco* staan vele dessins en een aantal ontwerpers centraal. Aan de tekst zijn uitgebreid archiefonderzoek en interviews met de betrokken ontwerpers voorafgegaan.

Een recensent kwam tot de uitspraak: "Tussen het product van Vlisco en de mensen die het dragen bestaat iets wat je niet kunt verklaren. Je zou het kunnen omschrijven als Liefde".

ISBN 0-789089-102751

Prijs € 14,95

Het doek is gevallen

't Speelhuis
1977-2011

door Marinus van den Elsen

Sinds de verwoestende brand van 29 december is er al veel gezegd en geschreven over 't Speelhuis.

Dat is zonder meer terecht, want 't Speelhuis was méér dan een uniek gebouw! Het was een totaal kunstwerk en met haar uitstraling een prachtig icoon van de jaren zeventig. Met een selectie foto's van Ton en Pierre van de Meulenhof willen wij een bescheiden eerbetoon brengen aan dit markante gebouw. De foto's geven een kleine impressie van de beginjaren van 't Speelhuis.

Het einde van de jaren zeventig was een enerverende periode voor Helmond. Helmond werd groeistad, vierde haar 800-jarig bestaan en bouwde haar spraakmakende theater.

Op 29 juni 1972 hadden burgemeester Geukers en architect Piet Blom een eerste oriënterend gesprek over de bouw van een nieuw ontmoetingscentrum in Helmond. Een opmerkelijk woningbouwproject van Blom in Hengelo, de Kasbah, was bijna voltooid. Net als later bij 't Speelhuis stonden deze woningen op palen, waardoor op de begane grond een grote gemeenschappelijke ruimte ontstond. Blom noemde dat "Wonen als stedelijke dak". Door een vriend kwam Blom op het idee van de gekantelde kubussen.

Nadat in de zomer van 1975 de drie proefwoningen door bouwbedrijf Adriaans werden opgeleverd, kon de bouw van 't Speelhuis beginnen. De vaste kern van bouwvakkers bestond uit zo'n vijftientig personen. Op sommige dagen waren er meer dan honderd mensen op het bouwterrein bezig.

De bouw van 't Speelhuis kostte in totaal 11,7 miljoen gulden. 't Speelhuis was een werkloosheidsproject, daardoor werd het grotendeels betaald met een subsidie van CRM (ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk). CRM nam 10,5 miljoen voor haar rekening en de Gemeente Helmond slechts 1,2 miljoen.

Nog eens 100.000 gulden werd door de Gemeente Helmond gefinancierd voor de muurschildering van de Stiphoutenaar Har Sanders. Samen met Jacques van der Boom en Gerard van Iersel werkte Har Sanders tachtig dagen lang aan dit prachtige kunstwerk van 800 m² groot.

In de loop van 1976 waren de arbeidsintensieve grondwerken afgerond en kwam de ruwbouw eindelijk boven het maaiveld. Op de foto staan: v.l.n.r. wethouder Hardenberg, ambtenaar Van Vijfeijken, aannemer Adriaans, minister Gruijters, burgemeester Geukers, wethouder P. van Alphen en ambtenaar Bombeek. Het gezelschap staat op een soort plateau dat doet denken aan een paddestoel. Het is een van de vier funderingen voor de ronde trappen.

Onderin is ruimte vrij voor een van de befaamde zitkuilen van 't Speelhuis. De acoustiek in zo'n zitkuil was heel bijzonder; fluisteren was genoeg om elkaar te kunnen verstaan en buiten de zitkuil kon niemand je afluisteren. Ze waren erg geliefd bij de jeugd.

(foto Ton van de Meulenhof)

't Speelhuis in aanbouw gezien vanuit het reuzenrad op de Markt. De opname is van 12 juli 1977 en de bouw is bijna voltooid. Hier is goed te zien dat het gebouw bestaat uit kubussen die in elkaar geschoven zijn.

De ui-vormige bekroning van de theaterzaal in het midden is geïnspireerd op de Russisch-orthodoxe kerken.

Van de achttien kubuswoningen is nog niets te zien. Ze worden in de loop van 1978 gebouwd rond de boom (op de foto rechtsvoor). De beukenboom is het laatste overblijfsel van de kloostertuin. Hij is blijven staan om het Speelhuisplein aan te kleden. De kubuswoningen worden op 4 oktober 1978 opgeleverd.

(foto Ton van de Meulenhof)

Naar aanleiding van de festiviteiten rond 'Helmond 800' besloot de Vrouwenraad een geschenk aan te bieden namens de Helmondse vrouwen. Kunstenaar Loes Tulkens werd gevraagd om het project te leiden. Zij ontwierp een wandkleed dat de Helmondse textielgeschiedenis verbeeldde. Tientallen Helmondse vrouwen hielpen haar mee door thuis aan onderdelen van het wandkleed te werken. Spinnen, weven, breien, haken, borduren, bleken, verven; alle disciplines van textielverwerking kwamen aan bod. Het wandkleed werd maar liefst 48 m² groot. Het kunstwerk kreeg een plek in de rechter foyer van 't Speelhuis.

Op de foto is Loes Tulkens te zien op haar kleed, kort voordat het in 't Speelhuis opgehangen werd (26-9-1977). Het deel dat achter tegen de wand hangt is het onderste stuk dat op de begane grond hing. Het deel waar Loes op zit hing op de eerste en tweede verdieping.

(foto Ton van de Meulenhof)

Op 28 oktober 1977 was het grote moment daar. Prinses Beatrix kwam die dag naar Helmond om 't Speelhuis te openen. Op de foto zien we haar samen met burgemeester Jacques Geukers. De opening in de grote zaal werd muzikaal opgeluisterd door het Stedelijk Helmonds Concertkoor. Na de opening maakte de prinses een uitgebreide rondgang door het gebouw. Het bezoek liep nog uit omdat de prinses in de zitkuil bij het restaurant gezellig aan het bijpraten was over wat ze zojuist allemaal had gezien.

Die avond vond in de theaterzaal de première plaats van 'Neem Helmond bijvoorbeeld'. Een musical van Bert Kuijpers gespeeld door toneelgroep St. Genesis.

(foto Pierre van de Meulenhof)

Als podiumzaal is 't Speelhuis nooit goed 'uit de verf' gekomen. De zaal kwam het beste tot z'n recht in de 'en ronde' opstelling. Het middendeel van de zaal werd dan vrijgemaakt van stoelen en bood plaats aan bijvoorbeeld het Wintercircus (zie foto die is gemaakt op 7 januari 1989). De diameter van een circuspiste bedraagt dertien meter en toeval of niet, de middenruimte van 't Speelhuis was daarvoor precies groot genoeg.

In het eerste jaar van haar bestaan trok 't Speelhuis niet minder dan 140.583 bezoekers. Dat waren niet allemaal toeschouwers van voorstellingen, maar ook veel nieuwsgierigen.

(foto Ton van de Meulenhof)

Naast de grote zaal beschikte 't Speelhuis nog over drie kleinere zalen. Deze waren bestemd voor de activiteiten van het GIKO (Gemeentelijk Instituut voor Creativiteits Ontwikkeling). Het GIKO had drie afdelingen; drama en dans, muziek en beeldende vorming. Voor elke afdeling was er dus een zaal beschikbaar. Ook de omliggende ruimten werden door het GIKO gehuurd. De meeste ruimten bleken in praktijk onpraktisch in het gebruik en kwamen daardoor na verloop van tijd leeg te staan of werden gebruikt voor opslag. Inmiddels heeft het GIKO een nieuw onderkomen in het Kunstkwartier aan de Kromme Steenweg.

Op de foto zien we de balletzaal tijdens dansles voor de allerkleinsten. Deze zaal bevond zich boven de entree van 't Speelhuis.

(foto Ton van de Meulenhof)

Historische keldergewelven onder winkelpand Markt

door Hans Vogels

Het winkelpand van voorheen Coenen Tafelcultuur aan de Markt wordt afgebroken. Omdat de ontmanteling is gepland voor medio maart, kan bij het verschijnen van deze editie van Helmonds Heem het gebouw reeds verdwenen zijn. Op de markante plek in het hart van het winkelcentrum, moet een nieuw woon- winkelcomplex verrijzen. Omdat zich onder het pand historische kelders bevinden, beperkt de afbraak zich vooralsnog tot op het maaiveld. De gewelven worden op korte termijn onderzocht en gedocumenteerd. Het is nog niet bekend of ze behouden zullen blijven.

Het betreft het hoekpand van de Ameidestraat en de Markt, maar dat was voor de Tweede Wereldoorlog niet het geval. Vóór die periode bezette galanterieënwinkel Hosewitz en bakkerij Van Weert gezamenlijk deze saillante plek. Ook deze twee winkels vielen ten prooi aan de slopershamer. In 1940 werd het grootste gedeelte van de zuidelijke wand van de Ameidestraat afgebroken. De afbraak maakte het mogelijk om de straat te verbreden tot een moderne winkelstraat. Hierdoor werd het

pand Coenen, ook wel bekend als Van Hoof Mommers en voorheen als de Korenbeurs, automatisch het hoekpand van de Ameidestraat en de Markt.

Het onderhavige perceel bestond na de grote stadsbrand van 1587, uit twee herbouwde huizen. Deze werden later samengevoegd tot één hoekig bouwwerk. In de negentiende eeuw werd het gebouw opnieuw gerenoveerd. Na de Tweede Wereldoorlog veranderde het min of meer, maar toch bleef het

tamelijk onopvallend en daardoor buiten beeld bij monumentenzorg. Het aanzicht van een voorgevel was vroeger bepalend voor opname op de lijst van rijksmonumenten. Huizen met relatief jonge gevels, maar wel met historische overblijfselen, bleven onzichtbaar en konden zodoende zonder enige vorm van bescherming worden gesloopt.

Zo verdwenen veel historische bouwwerken uit de Helmondse binnenstad. Gelukkig werden voorafgaand aan de afbraak een reeks panden onderzocht en gedocumenteerd. Hierdoor werd duidelijk dat niet enkel een gevel bepalend is voor de historische waarde. Zo werden bijvoorbeeld de panden Markt 7 (huis met de luts),

Oostzijde van de Markt met de toegang tot de nog smalle Ameidestraat. Links het pand van Schulte. Rechts de galanterieënwinkel van Hosewitz. Vooraan in het straatje staat agent Janus de Gouw. (foto Herman Waijers, Collectie RHCe)

Ameidestraat, gezien vanaf de Markt in de richting Molenstraat. Rechts het onderhavige pand Coenen Tafelcultuur, voorheen De Korenbeurs later Van Hoof Mommers. (Collectie RHCE)

Kerkstraat 48 (vleeschhouwerij) en Markt 14 (Topsport Helmond) op basis van de bestaande voorgevels tot gemeentelijk monumenten verklaard. Bij een controle naar de bouwkundige staat, stuitte men daar op bijzondere houtskelet constructies, die middels ingrijpende restauraties werden veilig gesteld.

Helmond verloor de meeste historische gebouwen gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw. Veel panden verkeerden toen in een betreurenswaardige staat en onder invloed van de industrialisatie nam de vraag naar luxe woningen gestaag toe. Er ontstond vooral een nijpend tekort aan winkelwoonhuizen. De meeste huizen hadden slechts een woongedeelte op de begane grond en een in de kap opgenomen verdieping. Ze voldeden nauwelijks aan de wens voor een gecombineerde winkel- en

woonfunctie. Het verhogen en uitbreiden van deze oude woonhuizen was lastig, waardoor men vaak koos voor nieuwbouw. In het gunstigste geval werden alleen de kelders gespaard. Van de twee voormalige huizen van het pand Coenen zijn de ruimten onder het rechtse gedeelte bewaard gebleven.

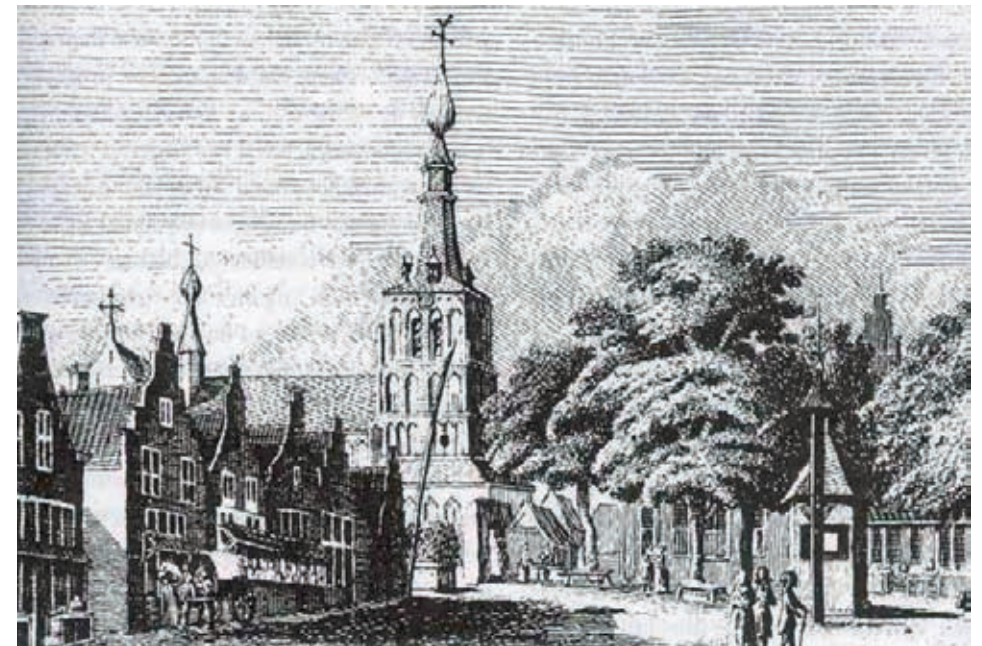
In de zestiende en zeventiende eeuw waren in Helmond huizen met een vakwerkgevel en houtskelet gezichtsbepalend. Huizen van baksteen met een volledige verdieping en een kap, kwamen toen nauwelijks voor. Pas omstreeks 1600 werden de daken met dakpannen, daktegels of leisteen bedekt. De vakwerkgevels werden vanaf die tijd steeds vaker met bakstenen opgevuld, met als doel de huizen brandveiliger te maken. Door lering was men wijs geworden, de stad had immers

meerdere rampzalige branden gekend. Vooral bij de stadsbrand werd Helmond zwaar getroffen. Veel huizen, waaronder vermoedelijk ook het onderhavige pand, moesten worden herbouwd.

Een tekening uit 1738 van Jan de Beijer geeft een mooi beeld van de twee bedoelde huizen. Beiden lijken een opbouw van anderhalve laag te hebben gehad, waarbij de verdiepingen deels in de kap zijn ondergebracht. Het rechtse huis had een hoofdzakelijk stenen trapgevel. Bovengronds zijn geen historische restanten bewaard gebleven. Rond 1800 zijn de twee panden tot het hoekige huis samengevoegd. Uit de kadastrale kaart van 1811-1832, waarop het pand in gecombineerde vorm is weergegeven, blijkt dat achter het pand

een erfje aanwezig was dat smaller was dan het pand zelf. Hierop was een klein vrijstaand schuurtje gebouwd. Het erf was bereikbaar via een steegje naar de Ameidestraat.

In de negentiende eeuw stond het pand bekend als 'De Korenbeurs' van Antoon Taabe. Kort na 1900 werd het tot een sociëteit omgebouwd. Voor de verdieping kwam over de gehele breedte een bordes waarop drie grote ramen met balkondeuren uitkwamen. In het midden werd de gevel bekroond door een stenen topgeveltje met een half rond venster, terwijl op de gevelhoeken torentjes boven de daklijst uitstaken. De vormgeving van deze fraaie gevel was geënt op de Jugendstil. Na de oorlog werd het sociëteitsgebouw vertimmerd

Tekening door Jan de Beijer van de Markt in 1738. Links is zichtbaar dat de meeste huizen toen nog een luifel bezaten. De panden die het latere pand Coenen gingen vormen hebben hier nog een trapgevel. (Collectie Heemkamer Helmont)

Zuidoosthoek van de Markt. Links bakkerij Van Weert, midden hotel De Korenbeurs, rechts hotel Sint Lambert. Op de achtergrond de Sint Lambertuskerk. (Collectie RHCE)

tot een winkelpand. Hierbij verdwenen de kap, de hoektorentjes en de topgevel. Ook werd de voorgevel gewijzigd en een winkelpui aangebracht. Het pand werd bovendien symmetrisch van opzet, verhoogd met twee verdiepingen en voorzien van gestuukt gevelwerk. Later werden ook verscheidene interne verbouwingen uitgevoerd.

Bij al deze verbouwingen zijn de kelders evenwel bewaard gebleven. Tot op heden zijn in het rechtse deel nog drie achter elkaar liggende vertrekken bereikbaar. Deze ruimten waren voorheen verbonden met de kelders onder het linkse deel. De niet meer toegankelijke gewelven hadden een toegang in een steegje achter het pand. Het gehele keldercomplex bestaat uit een aan de Markt grenzende rechthoekige

ruimte met een gemetseld gewelf dat over de gehele lengte dezelfde vorm heeft en waarvan de dwarsdoorsnede een halve cirkel vormt. Op de plaats waar de perceelscheiding lag is een afgesloten gang. De toegang daartoe is later dichtgemetseld. Deze kwam vermoedelijk uit op een aan de voorkelder gelegen ruimte. Mogelijk bevond zich hier een ingang aan de straatzijde.

Via een doorgang komt men in een gangpad dat leidt naar de achterliggende kelders. Deze gang heeft een boogvormig gewelf dat op een opmerkelijke wijze in keperverband (van beide zijden schuin naar de kruin toegemetseld) is uitgevoerd. Het gewelf wordt halverwege onderbroken door twee schuin in de gang geplaatste balken. Deze balklaag markeert doorgangen in zowel de noordelijke als

de zuidelijke wand. De dichtgemetselde doorgangen liggen niet recht tegenover elkaar, wat de schuine plaatsing van de balklaag mogelijk verklaart.

De trap en de wand van de gangen zijn gemetseld in negentiende-eeuwse vormstenen. De oostelijke wand is van een oudere datum en was vermoedelijk de grens van de achtergevel van het na 1587 herbouwde huis. De noordelijke wand is vrijwel zeker de scheidende wand tussen de oorspronkelijke twee huizen. In deze muur is rechts van de dichtgemaakte kelder een smalle maar hoge nis aanwezig. Deze uitholling had vermoedelijk een functie als kaarsnis. In de oostelijke wand van de lange gang is later een gat gemaakt, waardoor men de achterkelders kon bereiken. Dit complex bestaat uit een overwelfd gedeelte dat is volgestort met zand, met ervoor een korte overwelfde dwarsgang

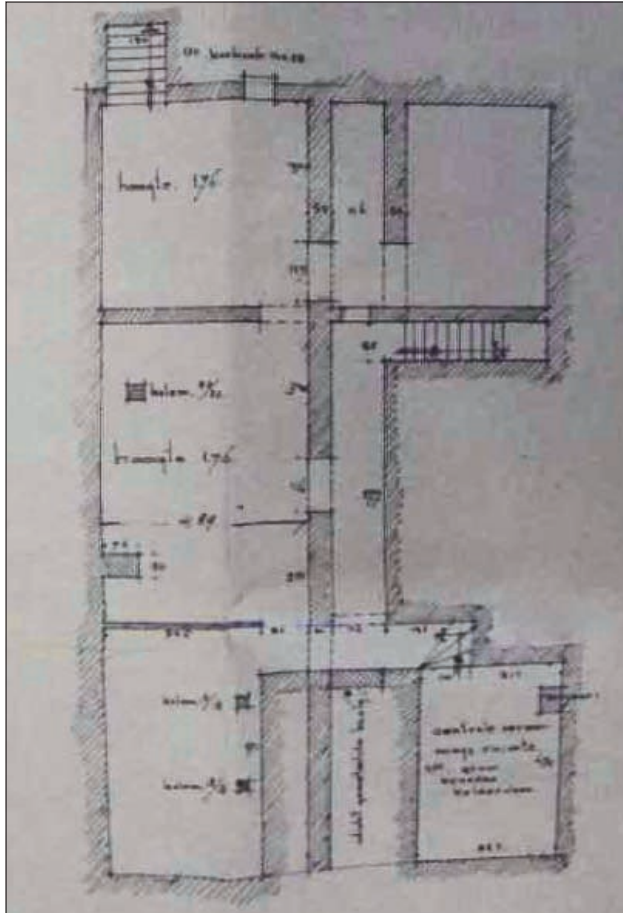
die toegang geeft tot een grotere rechthoekige kelder met een balkenplafond.

De exacte leeftijd van de kelders is moeilijk te definiëren. Een bepaling van oudheid op grond van de jaarringen van de houtconstructie, geeft geen verhelderend beeld. Ook het gebruikte baksteenformaat kan geen uitsluitsel geven over de ouderdom. Wel is duidelijk dat er oorspronkelijk twee naast elkaar liggende kelders waren, waarvan alleen het rechtse deel bewaard is gebleven. Voor de bouw zijn bakstenen gebruikt met een volume van circa anderhalve liter. De stenen in de achterwand hebben een nog groter formaat. De dikte van de muren is gemiddeld 65 cm. Een datering kort na de brand van 1587 lijkt hierdoor voor de hand liggend, maar de kelder kan de stadsbrand ook overleefd hebben en zou dus ouder kunnen zijn dan verondersteld. Kelders met tongewelven

In het midden de winkels van Hosewitz en van Weert die werden gesloopt. Hierdoor werd de Korenbeurs, rechts nog net zichtbaar, het hoekpand van de Ameidestraat en de Markt. (Collectie RHCE)

Tekening van de situatie in 1964. De kelders onder de linker helft zijn dan nog toegankelijk en verbonden met die van de rechter helft. Thans is het linkse gedeelte afgesloten. Links achter is de oude ingang in het steegje naar de Ameidestraat zichtbaar. De onderkant van de tekening is de voorzijde aan de markt. (tekening: J. van Griensven, foto's kelder: F. Haans)

werden namelijk al veel vroeger gebouwd en het baksteenformaat was al vanaf circa 1400 gangbaar. De ondergrondse ruimte is karakteristiek voor de woningbouw in de middeleeuwen. Het rapport van een nog uit te voeren archeologisch onderzoek moet opheldering geven over de historische waarde. Hopelijk is het resultaat dusdanig dat besloten wordt de gewelven tegen sloop te behoeden.

Bron:

Bouwhistorische documentatie en waardebepaling van de kelders van het pand Markt 4-4b te Helmond. Uitgevoerd in opdracht van de Gemeente Helmond sector Kunst- en Cultuur.

Met medewerking van:

Regionaal Historisch Centrum Eindhoven (RHCE)

Een kousenfabrikant in Helmond met een “bizar humeur”

1833-1834

Volgens een opgave in de beschrijving van de Helmondse textielindustrie door W. Harkx telde Helmond in 1832 twee fabrieken waar wollen kousen werden geproduceerd, die van Joachim de Vocht en die van Johann Gerhard Heuser. Uit een overzicht van 1871 door Harkx blijkt dat beide bedrijven in dat jaar al niet meer bestonden.

door Sjaak de Waal

Kousenfabrikant J. de Vocht

Joachim de Vocht was op 1 april 1818 op 26-jarige leeftijd in Eindhoven getrouwd met de 23-jarige Maria Elisabeth Smits. In hun huwelijksakte worden bruidegom en bruid achtereenvolgens “particulier” en “particuliere” genoemd, wat erop duidt dat beiden toen geen bepaald beroep uitoefenden. De huwelijksakte meldt ook dat de bruid een dochter was van kousenfabrikant Josephus Jacobus Smits (*Valkenswaard 1764, † Eindhoven 1850). Deze laatste was in 1793 getrouwd met de Eindhovense Maria Catharina van Berck, die in 1798 is overleden. De ouders van de uit Valkenswaard afkomstige kousenfabrikant Josephus Jacobus Smits waren Jacobus Smits en Elisabeth Vermeulen.

W. Harkx merkt in zijn genoemde beschrijving van de Helmondse textiel-

nijverheid op dat Joachim de Vocht aanvankelijk als voerman de kost verdiende. De vraag dringt zich op of De Vocht zich vervolgens door het beroep van zijn schoonvader uit Eindhoven met de fabricage van kousen is gaan bezighouden. Joachim wordt in de geboorteakte van zijn eerste kind op 17 juli 1829 kousenfabrikant genoemd. Zijn vader Jan de Vocht (*Arendonk provincie Antwerpen 1762, † Helmond 1844) was “logementhouder” in de Helmondse herberg De Zwaan. Hiermee wordt niet het bekende oude pand op de Markt bedoeld, het huis met de luifel of ‘onder de luts’, maar herberg De Zwaan in de Meistraat. Deze was overgenomen van zijn schoonouders. Jan de Vocht was op 2 augustus 1789 in Helmond getrouwd met Wilhelmina Verhoysen, een dochter van Jacobus Verhoysen (*Asten 1721, † Helmond 1789) en Johanna Maria van

Haandel (*Helmond 1723, † Helmond 1785). Van het echtpaar Verhoysen-van Haandel is bekend dat het een herberg annex voermansbedrijf exploiteerde.

Wilhelmina Verhoysen was de zus van de bekende Helmondse advocaat Petrus Verhoysen (*Helmond 1757, † Helmond 1835). Hij was een van de Helmonders die eind 18de eeuw politiek op de voorgrond trad. Verhoysen gold als aanhanger van het Brabants patriottisme dat in het bijzonder de gelijkberechtiging van het gewest en de staatkundige emancipatie van de destijds zeer achtergestelde katholieken tot ideaal had. Petrus Verhoysen drong door tot het nationale parlement, waarin hij een groot ijveraar bleek te zijn van de katholieke en Brabantse zaak. Een weliswaar bescheiden straat, een zijstraat van het noordelijk deel van de Heistraat, hield de herinnering aan hem in Helmond nog levend.

Waar de kousenfabriek van Joachim precies gevestigd was, is onzeker. Het lijkt een onaanzienlijk bedrijfje te zijn geweest. Het bevolkingsregister van Helmond laat zien dat Joachim de Vocht en Maria Elisabeth Smits in 1839 woonden op het adres Binderstraat 34 en in de periode 1849-1860 op het adres Kerkstraat 153. In die periode wordt ook de ongedateerde uitschrijving van het echtpaar De Vocht-Smits in het bevolkingsregister van Helmond vermeld. De echtelieden verhuisden toen naar het naburige Bakel. Maria Elisabeth Smits blijkt op 22 juli 1859 in Bakel te zijn overleden. Haar echtgenoot Joachim de Vocht keerde op 5 augustus 1871 uit die plaats terug naar Helmond. Daar trok hij als weduwnaar in bij zijn broer Jan Baptist de Vocht, die in de Molenstraat

woonde. Ruim drie weken daarna overleed Joachim de Vocht op 29 augustus 1871. Hij had toen de leeftijd van 79 jaar bereikt.

Van het echtpaar De Vocht-Smits zijn de volgende drie kinderen bekend: Josephus Jacobus de Vocht, geboren en overleden in Helmond op 17 juli 1829; Maria Wilhelmina Catharina de Vocht, geboren in Helmond op 6 november 1831, overleden in Helmond op 10 november 1831; Josephus Jacobus de Vocht, geboren en overleden in Helmond op 16 augustus 1832.

Kousenfabrikant J.G. Heuser

Kousenfabrikant Johann Gerhard Heus(s)er woonde in het jaar 1839 op het adres Veestraat 26 in Helmond. Hij was toen 50 jaar oud en zijn vrouw Johanna Geertruda Bruns 32 jaar. W. Harkx vermeldt in zijn geschiedenis over de Helmondse textielnijverheid dat Heuser zijn bedrijf in 1830 was begonnen, dat hij langs de Zuid-Willemsvaart een huis en een fabrieksgebouw neerzette en dat hij daarna f 1500,- leende van kasteelheer mr. C.F. Wesselman. Over de aard en omvang van de kousenfabriek van Heuser zijn geen nadere gegevens opgespoord. Wel tekende W. Harkx in zijn geschiedenis over de Helmondse textielnijverheid op dat het oorspronkelijke beroep van Heuser herbergier was. Toch wordt hij in drie akten van zijn in Helmond geboren kinderen (achtereenvolgens in 1821, 1823 en 1825) “verwer” van beroep genoemd.

In de geboorteakte van zijn op 14 januari 1828 in Helmond geboren kind en ook daarna staat hij vermeld als “fabrikant”. Johann Gerard Heuser was geboren in het Duitse Hamm of

Silhouetportret 'en profil' van P. Verhoijzen (collectie RHCE)

willen noteren en er toen Huiser van gemaakt. Misschien heeft de bekende Helmondse familie Verhoysen, waarvan hiervoor al sprake was, volgens dezelfde redenering oorspronkelijk officieel ook wel Verhuizen geheten. Verhuizen zou onder invloed van het Helmonds dialect Verhoysen kunnen zijn geworden.

Gemeenteraadslid in Helmond

Kastelein Jan de Vocht, de vader van kousenfabrikant Joachim, was lid van de Helmondse gemeenteraad, maar had in 1833 om eervol ontslag uit deze functie verzocht. Het lag in de bedoeling dat zijn zoon Joachim hem als raadslid zou opvolgen. Er was in die tijd nog geen sprake van democratische verkiezingen. Het kiesrecht werd uitgeoefend door mannen boven de 25 jaar, die een bepaald minimumbedrag aan directe belasting betaalden. Het bestuur van de stad bleef voorbehouden aan een beperkte kring. Het was een aangelegenheid voor welgestelde en gerespecteerde burgers. Het 'nader reglement op het bestuur ten plattelande' van 23 juli 1825 bepaalde dat de leden van de gemeenteraad werden benoemd door Provinciale Staten, nadat het gemeentebestuur was gehoord. Om de twee jaar trad een derde deel van de raadsleden af.

Tot 1848 bestond er een onderscheid tussen stedelijke en plattelandsgemeenten. Aan de steden werden meer bevoegdheden en autonomie toegekend dan aan de gemeenten op het platteland. De plattelandsgemeenten werden sinds 1825 door districtscommissarissen (daarvoor arrondissementscommissarissen en

districtsschouten geheten) in alles gecontroleerd. De provincie Noord-Brabant telde tien steden, maar Helmond, dat zijn stedelijke status in 1815 door toedoen van vooral kasteelbewoner C.F. Wesselman was kwijtgeraakt, werd toen tot de plattelandsgemeenten gerekend. De districtscommissaris moest toezicht en controle op het bestuur van de plattelandsgemeenten uitoefenen en daarvan verslag doen aan Provinciale Staten. Gewoonlijk verliep alle correspondentie van het gemeentebestuur op het platteland met het provinciaal bestuur via de districtscommissaris. De provincie Noord-Brabant was in de periode 1820-1840 verdeeld in zeven districten. Een daarvan was het district Helmond onder leiding van districtscommissaris mr. C.F. Wesselman (*Utrecht 1780, † Helmond 1853).

Theevisite met ruzie

In 1833 ontstond er in Helmond ruzie om de benoeming van Joachim de Vocht tot raadslid. Nadat zijn vader Jan de Vocht eervol ontslag had gekregen als lid van de raad, zou in de vacature tijdens de raadsvergadering van 17 oktober 1833 worden voorzien. Doordat een paar raadsleden op reis waren en de stemmen van de zes aanwezige leden na herhaalde pogingen staakten met drie stemmen tegen drie, werd besloten tot uitstel van een week om de keuze van de nieuwe raadsleden – er moesten twee personen gekozen worden – niet van het lot te laten afhangen, zodat ook de afwezige raadsleden eraan deel konden nemen.

Nog voordat die week verstreken was, brachten de met elkaar bevriende Helmondse burgemeester Franciscus Timmermans (*Asten 1774, † Helmond 1853) en Joachim de Vocht een bezoek aan de Helmondse textielabrikant

G. van Glabbeek, die in de Veestraat woonde. Timmermans en De Vocht waren door Van Glabbeek uitgenodigd om bij hem "een tas thee te komen gebruiken". Bij die gelegenheid kwam het meningsverschil over de benoeming van de nieuwe raadsleden tot uitbarsting. De Vocht verweet de burgemeester dat hij zijn stem in de raadsvergadering van 17 oktober 1833, waar geen beslissing was gevallen omdat de stemmen staakten, niet op hem had uitgebracht. Volgens de burgemeester was dat echter gebeurd omdat De Vocht hem tevoren had laten weten "en ook in publieke huizen gezegd had dat hij (*De Vocht*) het verdomde om in eenige bediening te zijn".

De Vocht wilde, met andere woorden, eigenlijk helemaal geen raadslid worden ondanks dat de burgemeester hem op andere gedachten had proberen te brengen. Timmermans beloofde tijdens de theevisite bij G. van Glabbeek echter om in de komende raadsvergadering alsnog op De Vocht te zullen stemmen. Hij hield zich aan deze belofte en zo werd Joachim de Vocht in de vergadering van 25 oktober 1833, met steun van burgemeester Franciscus Timmermans, gekozen tot nieuw lid van de gemeenteraad en tot opvolger van zijn vader Jan de Vocht, wiens zittingsperiode op 2 januari 1834 zou eindigen. Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant benoemden Joachim de Vocht vervolgens op 5 november 1833 officieel tot raadslid.

Toch nam Joachim de Vocht zijn benoeming niet aan. Het verbaasde college van Gedeputeerde Staten stelde in een brief van 4 maart 1834 districtscommissaris C.F. Wesselman daarvan op de hoogte. Gedeputeerde Staten droegen

Wesselman voorts op de zaak te onderzoeken en er verslag over uit te brengen. Wesselman op zijn beurt verzocht de burgemeester van Helmond ook nadere uitleg over deze zaak aan hem te geven, hetgeen de burgemeester in een brief van 13 maart 1834 deed. Op zijn bekende, gedegen wijze lichtte districtscommissaris Wesselman daags daarna het college van Gedeputeerde Staten via een vertrouwelijk rapport van 14 maart 1834 over het gebeurde in.

Wesselman schreef dat de verkiezing van nieuwe raadsleden naar 25 oktober 1833 verzet was wegens staking van stemmen op 17 oktober 1833, toen er te weinig leden aanwezig waren om twee nieuwe kandidaten te kiezen. De districtscommissaris maakte melding van de afgelegde theevisite van burgemeester F. Timmermans en J. de Vocht op 20 oktober 1833 bij de Helmondse fabrikant G. van Glabbeek aan huis. Het was daar blijkbaar niet bij een “tas thee” gebleven, toen de verkiezing van nieuwe leden van de gemeenteraad ter sprake kwam, want Wesselman rapporteerde: “De Voocht (*Joachim de Vocht*) door den drank bevangen, verweet den burgemeester dat hij zijne stem niet op hem tot lid van den raad had uitgebragt; dat hij afhankelijk was van degenen die het gouvernement waren toegedaan (waarmede hij mij (*districtscommissaris Wesselman*) bedoelde) en geraakte daarbij zoodanig in drift dat de vrouw van den heer Van Glabbeek tot twee herhaalde reizen opstond om hem aan te zeggen van het huis te verlaten.”

Een bizar humeur

Wesselman schreef naar Gedeputeerde Staten dat burgemeester Timmermans

zijn woord gehouden had door tijdens de verzette vergadering van 25 oktober 1833 zijn stem alsnog op Joachim de Vocht uit te brengen. En dat De Vocht, toen hij eenmaal gekozen was, zijn benoeming niet wilde aannemen. Die weigering moest volgens hem gezien worden als een persoonlijk protest tegen Wesselman, met wie hij blijkbaar nog een appeltje te schillen had. De districtscommissaris verklaarde de actie aan Gedeputeerde Staten als volgt: “Joachim de Voocht (*Vocht*) is iemand van een buitengewoon bizar humeur, die geen grenzen aan zijne drift kent. Telkens heeft hij rusie en mengt zich in zaken die hem niet aangaan. Hij heeft een correctioneel vonnis ten zijne laste wegens verregaande mishandeling van eenen man op den publieken weg, waarvoor hij met eene gevangenzitting van eene maand heeft moeten boeten. Voor eenige (*tijd*) wierd De Voocht successievelijk tot vijf maanden toe op de aan mijn vader toebehoorende jagt door koninklijke oppassers gecalanceerd (*bekeurd*). Hij geraakte daardoor in eene procedure die het (*hij*) eerst voor de regtbank te Eindhoven en naderhand in appel te ‘s-Hertogenbosch met de kosten verloor. Hij hield mij voor de oorzaak van dit verlies en sedert houdt hij niet op uit wrok van op mij te schelden. Hij is echter al te veel bekend dan dat hij mij zoude kunnen beledigen.”

Joachim De Vocht lijkt een driftkop te zijn geweest die een danige hekel had aan districtscommissaris Wesselman. De Vocht was kwaad op de Helmondse burgemeester die in het begin niet op hem gestemd had en volgens hem liet blijken dat hij “afhankelijk was van degenen die het gouvernement waren toegedaan”, met wie De Vocht dus in het bijzonder

Ansichtkaart van de Markt met links het stadhuis. Vanaf het steegje 't Hool (rechts achter de boom) begon de Binderstraat. Joachim de Vocht woonde met Maria Elisabeth Smits op het adres Binderstraat 34. (collectie RHCE)

districtscommissaris Wesselman bedoelde. Misschien boterde het ook niet zozeer tussen de families Wesselman en De Vocht. Joachim de Vocht was immers getrouwd met de zus van Petrus Verhoysen, de patriottische Helmondse advocaat die zich had ingezet voor de gelijkberechtiging van het Brabantse gewest en de staatkundige emancipatie van de achtergestelde katholieken, terwijl districtscommissaris Wesselman vooral bewerk had dat Helmond zijn stedelijke status in 1815 was kwijtgeraakt, zodat hij zijn invloed in plattelandsgemeente Helmond als arrondissementscommissaris, districtsschout en sinds 1825 als districtscommissaris kon laten gelden.

Protestant Wesselman was bovendien getrouwd met Elizabeth Maria Spoor (*Eindhoven 1787, † Helmond 1841),

een dochter van de zeer Oranjegezinde Willem Lodewijk Joost Spoor (*Budel 1749, † Stratum 1821), onder andere drossaard van Eindhoven en Cranendonk en rentmeester en ontvanger van de domeinen van die plaatsen. Wesselman gaf aan Gedeputeerde Staten toe dat hij terughoudend was geweest met zijn inlichtingen over het te benoemen Helmondse kandidaat-raadslid Joachim de Vocht: “Toen ik het relaes van stemming en voordrachtslijst ontving, begreep ik zeer wel dat wanneer ik den man aan UEGA (*Gedeputeerde Staten*) wilde doen kennen, hij waarschijnlijk niet zoude benoemd zijn geworden, doch besefte ook dadelijk dat hij alsdan zijne niet-benoeming aan eene soort van wraak zoude toeschrijven. Dit was beneden mij en dit wilde ik vermijden. Ik zond de voordragt tegen mijne gewoonte op zonder er eenige

aanmerking bij te voegen en Joachim de Vocht werd bij besluit van UEGA (*Gedeputeerde Staten*) van 5 november 11. tot lid van het gemeentebestuur van Helmond benoemd. Waarmede ik vrede had.”

Het benoemingsbesluit was op 8 november 1833 aan de Helmondse burgemeester meegedeeld door districtscommissaris Wesselman, waarna burgemeester Timmermans De Vocht er ook schriftelijk van in kennis wilde stellen. Intussen kwam De Vocht zelf al bij de burgemeester thuis op bezoek, “waarop de burgemeester hem (*Joachim de Vocht*) zeide of hij de brief van hem wilde aannemen of hij verkoos dat hem denzelve (*de benoemingsbrief*) door den veldwachter bezorgd wierd. Waarop De Vocht antwoordde: “Dat is niet noodig”. En den brief inziende, zeide hij: “Ik verdom het om lid van den raad te zijn. Ik neem het niet aan!”

De burgemeester deed daarna nog vruchteloze pogingen om De Vocht zijn benoeming te laten accepteren. Hij betoogde dat het niet zo netjes was om zonder reden de benoeming te weigeren. Hij kon toch aangeven dat hij er geen tijd voor had vanwege de bezigheden in zijn kousenfabriek? Maar het eind van het liedje was dat De Vocht, in tegenwoordigheid van zijn vrouw, de burgemeester ten antwoord gaf: “Ik verdom het! Het is mij genoeg benoemd te zijn en de eer te hebben gehad!” In de gemeenteraadsvergadering van 14 november 1833 maakte de burgemeester de definitieve weigering van Joachim de Vocht om zijn benoeming te aanvaarden, bekend. Sommige leden waren verontwaardigd en hebben vervolgens andere kandidaten voorgedragen en gekozen. De Vocht had zijn kans voorbij laten gaan.

Ongegronde aantijgingen

De verhouding tussen kousenfabrikant Joachim de Vocht en burgemeester Franciscus Timmermans, die vroeger zo bevriend met elkaar waren geweest, was nu tot een dieptepunt gedaald. De Vocht zon op wraak en probeerde met allerlei beschuldigingen het leven van de burgemeester zuur te maken. De gouverneur (commissaris van de koning) verzocht de districtscommissaris uit te zoeken wat er aan de hand was. Wesselman antwoordde in een brief van 10 juni 1834 dat sinds de afgewezen benoeming tot raadslid “de verbittering, haat en nijd tusschen deze twee vroeger zoo groote vrienden (*kousenfabrikant De Vocht en burgemeester Timmermans*) zoodanig (*is*) toegenomen dat het tot schandelijke uitbarstingen gekomen is, van dien aard dat er het vredegerigt en de regtbank te Eindhoven mede gemoeid zijn en met welke opsomming ik UEGA (*de gouverneur van Noord-Brabant*) niet lastig zal vallen. De Vocht vertelt sedert bij iedere gelegenheid dat hij den burgemeester tot het uiterste vervolgen zal en niet rusten zal totdat hij burgemeester af is.” Wesselman kreeg de opdracht om twee door Joachim de Vocht ingediende klachten te onderzoeken. De eerste ging over het “vervreemden” van een pomp van de brandweer.

In het jaar 1833 had een openbare aanbesteding plaatsgevonden van “het maken eener nieuwe achterspuit, met zijn toebehoren, aan de tweede brandspuit”. De opdracht was door een zekere De Vries, pompmaker en tinnegieter in Eindhoven, aangenomen, die dat werk uitstekend had uitgevoerd. Bij die gelegenheid hadden meester-pompmaker Pieter Emans en meester-smid Gerrit Verberne, beiden onderbrandmeesters en

Districtscommissaris C.F. Wesselman (1780-1853). (afbeelding uit J.J.M. Heeren, Geschiedenis van het kasteel-raadhuis en de heren van Helmond, z.pl. (’s-Hertogenbosch) 1938, blz. 224. collectie RHCe)

meer dan dertig jaren was afgekeurd en sedert ook bij het ontstaan van brand nooit gebruikt was.” Pompmaker en tinnegieter De Vries bood aan om het werk uit te voeren in ruil voor die oude achterpomp. Emans en Verberne verklaarden dat de pomp voor hen geen tien gulden waard was. Ze adviseerden

de burgemeester om op het voorstel van De Vries in te gaan. Aldus geschiedde.

De tweede klacht betrof “het vervreemden van gemeentensboomen”. De voorganger van burgemeester Franciscus Timmermans, Jan Jacob van der Foelart (*Goirle 1770, † Helmond, 1832), had zich nooit om “gemeentenswerken” bekommerd, zodat de boel nogal in verval was geraakt. Zodra burgemeester Timmermans in 1832 was aangetreden, liet hij de gemeentewegen naar Vlierden, Deurne en Bakel opnieuw beplanten, waarbij enkele afgestorven of kwijnende eikenboompjes geruimd moesten worden. Omdat dit werk niet veel om het lijf had en hij administratieve rompslomp wilde vermijden, liet de burgemeester die boompjes door

zeer deskundige en geschikte Helmondse vaklui, tegen de burgemeester gezegd, “dat de vijf schroeven van de andere achterspuit zoodanig dienden veranderd te worden dat alle schroeven aan beide spuiten op elkanderen passende waren, teneinde bij onverhoopt ongeval niet in verlegenheid te geraken en ook te kunnen dienen wanneer bij verre afgelegeneheid van water na het ontstaan van brand de darmen van beide spuiten aan elkanderen moeten gebruikt worden, alsmede dat er eene nieuwe schroef aan de slang moest worden gemaakt.”

De onkosten van dit karwei werden door Emans en Verberne op 18 à 20 gulden geschat. “Er stond in het brandspuithuis eene oude achterpomp, rustende op vier paaltjes, welke voor

timmerman Gerhard Raaymakers taxeren, waarna hij ze voor 11½ gulden aan zes particulieren ter beschikking stelde.

Joachim de Vocht had de vier beste boompjes voor 4 gulden gekocht. Bovendien stonden “op den wal of vest” twee essenboompjes, die gerooid moesten worden omdat ze een obstakel vormden voor een nieuwe voetbrug over de Aa. Die twee boompjes waren door de burgemeester en assessor (wethouder) Jan Baptist Swinkels aan kuiper Anthony Darper voor 12 gulden verkocht. Van die 12 gulden werden aan opzichter C. Schones van de Zuid-Willemsvaart in Helmond 7 gulden betaald voor het maken van de tekening, het bestek en de begroting van de bedoelde openbaar aanbestede voetbrug over de Aa. Bovendien 3 gulden voor het toezicht op dit werk, het keuren van hout enz. De resterende 2 gulden en de “kwitantie van schouw” waren aan de ontvanger overhandigd, zo verzekerde districtscommissaris Wesselman de gouverneur. Wesselman had zich er bij de ontvanger persoonlijk van vergewist dat de financiële administratie in orde was en dat het geld in de kas was gestort.

De twee ongegronde aantijgingen zouden niet leiden tot het aftreden van burgemeester Franciscus Timmermans. Het voornemen om zijn oude vriend de burgemeester tot het uiterste te vervolgen en niet te rusten totdat hij aftrad, heeft Joachim de Vocht moeten opgeven. Timmermans zou pas in 1847 ontslag nemen als burgemeester van Helmond om in 1848 door Franciscus Wilhelmus van den Dungen (*Bergeyk 1805, † Deurne 1887) te worden opgevolgd.

Bronnen

- Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), 's-Hertogenbosch. Archief van het Provinciaal Bestuur van Noord-Brabant, 1814-1920, inventarisnummer 12236 (10 juni 1834).
- Regionaal Historisch Centrum Eindhoven (RHCE), Eindhoven. Doop-, trouw- en begraafregisters, registers van de burgerlijke stand en bevolkingsregisters (digitaal onderzoek naar data betreffende alle in bovenstaand artikel voorkomende personen en plaatsen).
- M.W. van Boven, 'Mr Peter Verhoysen (1757-1835), een Helmondse advocaat in de politiek van zijn tijd' in *De Vlasbloem, Helmonds Historisch Jaarboek*, deel 12, Helmond, 1992, blz. 87-110.
- A.M. Frenken, *Helmond in het verleden*, deel I, Helmond, 1928, blz. 24, 72, 74-75, 123.
- W.A.J.M. Harkx, *De Helmondse textielnijverheid in de loop der eeuwen. De grondslag van de huidige textielindustrie, 1794-1870*, Tilburg, 1967, blz. 65, 110-112, 160.
- J.J.M. Heeren, 'Biographisch woordenboek van Helmond' in *Verslag gemeente Helmond over het jaar 1919*, Helmond, 1920, blz. 84, 94-95, 214-215, 223-224, 227, 239-240.
- W.G.M. van der Heijden, J.G.M. Sanders (eindred.), *Noord-Brabant in de negentiende eeuw. Een institutionele handleiding*, 's-Hertogenbosch, 1993, blz. 30-37.

Begunstigers van de Heemkundekring Helmont

AUTOBEDRIJF HOEFNAGELS DEALER CITROËN-HYUNDAI

BLOEMENMAGAZIJN DE SCHUUR

BEKKERS AUTOSCHADE

BROECKX - PRAASTERINK MAKELAARS

COENEN

DERISON GROENTE EN FRUIT

DRIESSEN VERF EN INTERIEUR

DRUKKERIJ VAN STIPHOUT

FOTO LAMBERT VAN DE KERKHOF

IL BORGIO HUIS MET DE LUTS

LUNCHROOM PAUL EN RIET

MAREIN ORGANIZING

MOSMAN AUTOSCHADE

RABOBANK

SCREENBIZZ DESIGN STUDIO

VAN NUENEN RIJWIELHANDEL

WESSELMAN ADVISEURS

WIJNHUIS HELMOND

VAN DER WINKEL IJZERWAREN, GEREEDSCHAP, BOUWBESLAG